

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE 11

**SETSWANA PUO TLALELETSO YA NTLHA (FAL)
PAMPIRI YA NTLHA (P1)**

NGWANATSELE 2007

MADUO 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 9.

DITAELO:

1. Araba dipotso TSOTLHE.
2. Karolo nngwe le nngwe e simololwe mo tsebeng e ntšhwa mme kwa bokhutlong jwa karolo moithuti a thalele.
3. Tlogela mola mo magareng a dikarolo tsa gago.
4. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
5. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A**TEKATLHALOGANYO****POTSO 1**

- 1.1 Buisa temana ka ga setso gore o tle o kgone go araba dipotso tse di latelang:

Setšhaba se se nang moetlo se a timela. Phatlhaphatlha e a iphatlhaletsa, kgobokgobo e a ikbobokanyetsa. Go botlhokwa gore fa o le motho o ikitse o be o kgone le go ikitsise ba bangwe, ka jalo o dira gore batho ba go tlhaloganye.

Nakong tsa maloba, Batswana ba ne ba sa itumele fa merafe e mengwe e ntse e itshunyatshunya mo go bone. Ba ne ba dumela mo goreng leruo le dikologe mo gare ga bona fela ke ka moo go neng go na le puo ya gore ngwana a malome nnyale dikgomo di boele sakeng.

Ka setso mosadi o nyalelwa lelapa e seng monna. Ke ka moo e reng fa monna a ya boya - batho, mosadi a senkelwe monna gona fa lapeng fa. Fa mosadi a se na thari go ne go batlwa mongwe kwa gaabo go tla go belegela ngwanaabo bana. Tseo tsotlhe di ne di dirwa ka thulaganyo ke batsadi.

Go ne go se na bana ba ba tlogelwang ke bommaabo fa ba nyalwa. Ka setso monna o e gapa le dinamane. Mosadi o nna nakwana kwa bogadi e le fa a nnetse go rutwa le go bontshwa meetlo ya lapa leo. Ngwana wa ntlha mo lapeng ke molekane wa ga rraagwe fa wa mosetsana ena e le molekane wa ga mmaagwe. Gofejane mo basimaneng ke mojaboswa, mosalagae.

Ka setso go na le ntlokgolo e leng fa gaabo monna. Mo matlhakoreng a ntlokgolo go matlwana a barwa kgotsa lefelonyana leo morwa a le abelwang ke rraagwe go nna legae la gagwe fa a fetsa go gorosa. Bana ba a reeaelwa gore re se le bale boNtatemogolo le boNkoko mme bao ba reeletsweng le bona ba tlotlwa fela jalo.

Bagolo ba maloba ba ne ba ipha nako ya ngwana. Go ne go na le nako tsa dinaane mo bana ba neng ba tle ba kgobokane mme ba tlhabelwe dinaane ke basadibagolo ka lotlatlana go ntswe fa isong go fulwa kabu, dikgobe, dipabe kgotsa go nowa kgatsele. Go ne go dirwa jalo ka bokgeleke le tsholofelo ya gore bana ba, ba tla gola mmogo le go tsaana jaaka bana ba motho.

Go tlotla loso.

Ka segarona diaparo tsa moswi ga di latlhiwe. Di abelwa balosika go di apara. Mo phitlhong le gona go aparwa bontsho fa borre bona ba felela ka dibaki. Bana ba a sebelwa mo borokong. Batho ga ba a tshwanela go itlotlela dikgang le go etsa modumo fa ba le kwa mabitleng. Kwa mabitleng go tla fitlhelwa diphiri tse di dirileng tiro ya go epa le go tlhokomela gore tirelophitlho e tsamaya sentle. Batlaphitlhong ba tsena mo mabitleng ka tidimalo. Dituku mo tlhogong bomme, dibaki borre.

[Diutlwileng le ba bangwe, Setswana Tota]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Setso ke eng? (1)
- 1.1.2 Fa mokwadi a re 'fa o le motho go botlhokwa go ikitse le go ikitsise ba bangwe' o kaya eng? (1)
- 1.1.3 Maikutlo a gago ke afe ka kgang ya Batswana go sa rate merafe e e itshunyatshunyang mo go bona. (1)
- 1.1.4 Tlhalosa seane se ka mafoko a gago. ' Phatlhaphatlha e a iphatlhaletsa, kgobokgobo e a ikobokanyetsa'. (2)
- 1.1.5 Mokwadi o sekametse mo letlhakoreng le le lengwe fa a re ngwana a malome nnyale dikgomo di boele sakeng. Tshegetsa ka lebaka le le utlwalang? (2)
- 1.1.6 Tlhalosa gore go kaiwa eng fa go twe Mosadi o nyalelwa lapa e seng monna. (1)
- 1.1.7 Ngwana wa mosimane wa bofelo mo lelapeng o farologantshwa jang le ba bangwe. (1)
- 1.1.8 Goreng bana ba reelelwa mo malapeng? (1)
- 1.1.9 Kwala leina la lefelo la gaabo monna. (1)
- 1.1.10 Tlhalosa gore mareo a a latelang a kaya eng go ya ka temana:
(a) Boya batho (1)
(b) Lotlatlana (1)
- 1.1.11 Naya mosola o mogolo wa go tlhabela bana dinaane. (1)
- 1.1.12 Kwala letshwao le loso lo neng lo tlotlwa ka gona mo nakong e e fetileng. (1)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang gore o tle o kgone go araba dipotso:

- 1.2.1 Naya dilo di le pedi tse di diragalang mo setshwantshong se o se lebileng. (2)
- 1.2.2 Fa o lebile setshwantsho se, ke batho ba ba magareng ga dingwaga dife ba ba tlhagelelang mo go sona? (1)
- 1.2.3 Go ya ka wena, ke mabaka afe a le mabedi a a tlhotlheleditseng gore bana ba ba iphitlhele ba le kwa mebileng? (4)
- 1.2.4 Naya dilo tse pedi tse bana ba ba di dirang mo mebileng. (2)
- 1.2.5 Ngwana yo a inametseng moteme o batla eng mo go ona? (1)
- 1.2.6 Ke nako efe ya setlha e tiragalo e e mo setshwantshong e diragalang ka yona. Tlhalosa ka botlalo. (3)
- 1.2.7 Fa o lebile lefelo le, a le siametse matshelo a batho? Tshegetsa karabo ya gago. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B**TSHOSOBANYO****POTSO 2**

- 2.1 Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko mme morago o e sosobanye ka temana e e ka nnang le dintlha di le supa ka mafoko a gago mme bokao bo sa fetoge.

Go bagaka ba ba farologaneng mo Aforika Borwa. Bona ba ka kgaoganngwa ka boeteledipele, bodiragatsi, metshameko, boithutelo, saentshe le tekenoloji. Bagaka ba, ke bangwe ba batho ba ba tlhageletseng ka magetla go thusa go aga Aforika Borwa yo re mmonang gompiono.

Mo boeteleding pele, ke mang yo o ka lebalang rre Nelson Rolihlahla Mandela. Ena o tsaletswe kwa Mvezo, gaufi le Quno kwa Transkei (Kapa Botlhaba) O tsere karolo e kgolo mo go tlhameng mokgatlho wa bašwa wa 'African National Congress' (ANC) ka ngwaga wa 1994. Ka ntlha ya go tsaya karolo mo dipolotiking, o ne a atlholelwa botshelo botlhe kwa kgolegolong ya Robben Island ka Seetebosigo a le 12 ka ngwaga wa 1964. O ne a gololwa ka la di 11 tsa Tlhakole ka 1990. Ka la di 10 tsa Motsheganong ka ngwaga wa 1994 o ne a tlhlongwa go nna Moporesidente morago ga ditlhopho tsa ntlha tsa temokerasi mo Aforika Borwa tse di neng di tshwerwe ka la 27 Moranang 1994. Ena le rre F.W. de Klerk ba ne ba amogela moputso wa Nobele wa kagiso. 'Nobel Peace Price'. Ka go leka go tokafatsa ditlhokego tsa bašwa ba ba sotlegang, o ne a tlhama mokgatlho o o kgobokanyetsang bana matlole wa 'Nelson Mandela Children Fund.' Mo metshamekong, Aforika Borwa o ipela ka yo o neng e le motshameki wa kgwele ya maoto e leng Lucas Radebe. Ena o tsaletswe kwa Gauteng, mme a etelela setlhopho sa Aforika Borwa (Bafana-Bafana) pele kwa metshamekong ya sejana sa lefatshe kwa Fora ka ngwaga wa 1998. E ne e le lwa ntlha Aforika Borwa a kgona go fitlhelela kwa makgaolakgang a dikgaisano tseo. Radebe e ne ya nna ena o tshwereng rekoto ya go emela Aforika Borwa go feta batshameki ba bangwe. O ne a nna mongwe wa batshameki ba setlhopa sa Leeds sa kwa Engelane mme o ne a tsewa jaaka mongwe wa batshameka morago wa bona yo o manontlhotlho. Motseletsele wa dikgobalo o ne wa nna le kgoreletso e tona thata mo tshamekong ya gagwe. Le fa go le jalo, e sa ntse e le mogaka wa boditšhabatšhaba wa metshameko.

[Gill KK le Komane S, Re a Ipela]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C**TIRISO YA PUO****POTSO 3**

Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso:

'Mosadi, ke batla gore re tle re khubame letsatsi le letsatsi, re kope ngwana mo go Mothatiyotlhe.'

'Nna, ngwana! E re basadi ka fa ntle ba akga matheka, nna ke be ke nnetse go imelwa ke ngwana! Motho ke go ja botshelo a nagana malatsi a botsofe. ' Moipolai o na a betwa ke pelo, mme a latlhela legofi mo mosading. Rra a baka dilo! Go ne ga lela ga re tlhenthelhe! tšhwatla! tudu! kgothu! kidikiti!. Kgabagare ba kgarametsana kwa ntle. Batho ba ne ba ema ka magora ba bogela. Kgabagare monna a tswa molomo o mohibidu.

'A re tsene mo tlong batho ba re lebeletse'

'Mpetse! Ka re mpetse! Ke go thwetse o le selo sa meraka o gwaletse, ka go tlhalefisa jaanong wa re o ka mpetsa! Mpetse ke tle ke go bontshe!

Moipolai o ne a re o a mo tlogela ka maikaelelo a go boela mo ntlong. Mosadi o ne a gana ka ena, a mo tlamparetse ka lebanta la borokgwe. O ne a mmona ka tlhogo mme Moipolai a isa maoto kwa godimo, babogedi ba ne ba opa diatla. E rile go supuga, a re phelele! Mo ntlong, mehemo e le kwa godimo. Mo ntlong ke fa go dubakane. Go ne go pitikologile, go tshologile, go robegile, go thubegile. E rile go lapologelwa, a phutha dilo tsa gagwe ka go itse gore ditshenyegelo di raya ena. Wa mosadi ena ke fa a budulogile mo godimo ga bolao, a ntse ka marago. E ne e le beke e a neng a dira bosigo mo go yona. Wa monna o ne a tlhapa morago a wela tsela. O tsene thari kwa tirong.

[Leseyane II, Moipolai]

DIPOTSO:

3.1 Dirisa maemedi a a latelang mo dipolelong tse o di itlhametseng.

3.1.1 Ena

3.1.2 Yona

(2)

(2)

3.2 Kwala dipolelo tse di latelang mo kganetsong:

3.2.1 Kgabagare ba kgarametsana kwa ntle.

3.2.2 Batho ba ne ba eme ka magora.

(1)

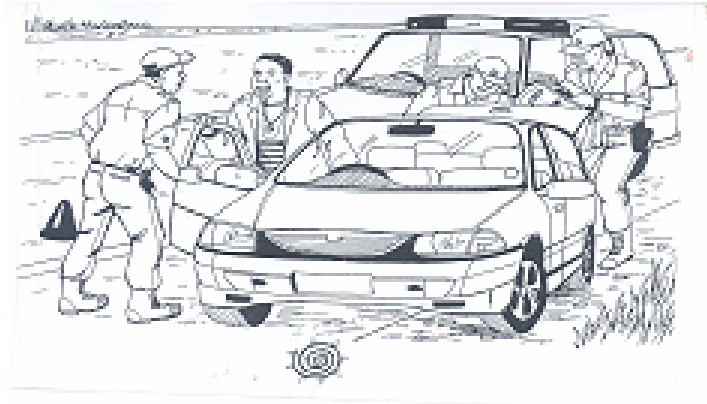
(1)

- 3.3 Dirisa matlhalosi a a latelang mo dipolelong tse o di itlhametseng.
- 3.3.1 Godimo (2)
- 3.3.2 Bosigo (2)
- 3.4 Nopola letlhaodi mo polelong e e latelang o bo o le dirise mo polelong ya gago.
- Kgabagare monna a tswa molomo o mohibidu. (2)
- 3.5 Dirisa lengwe le lengwe la mafoko a a latelang mo dipolelong go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana.
- 3.5.1 Betwa (2)
- 3.5.2 Opa (2)
- 3.6 Inola go tswa mo temaneng mafoko a a tlhalosiwang ke mabolelo a a latelang o bo o a dirise mo dipolelong tsa gago.
- 3.6.1 Tshwere (3)
- 3.6.2 Emelela (3)
- 3.7 Bolela mofuta wa segalo o o dirisitsweng mo dipolelong tse di latelang:
- 3.7.1 'A re tsene mo tlung batho ba re lebeletse.' (1)
- 3.7.2 'Mpetse!, mpetse! Ke go thwetse o le selo sa meraka o gwaletse, ka go tlhalefisa jaanong wa re o ka mpetsa. (1)
- 3.8 Nopola leetsi mo polelong e e latelang mme o le dirise mo polelong ya gago.
- E rile a supuga a re phelele! Mo ntlong. (2)
- 3.9 Kwala ditlhaloso tsa dipolelo tse di a a latelang:
- 3.9.1 Go isa maoto kwa godimo (1)
- 3.9.2 Go wela tsela (1)
- 3.10 Bolela gore ke ka ntlha ya eng fa ditlhaka tse dingwe di kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo mme tse dingwe ka tse dinnye.

(2)

3.11 Sekaseka setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso:

Naya setshwantsho se se fa godimo setlhogo. (2)

3.12 A ditiragalo tsa setshwantsho di tsamaelana le setlhogo? Tshegetsa ka mabaka a mabedi. (2)

3.13 Fa o bona banna ba babedi ba ba fa pele ga koloi ba dira eng? Tlhalosa se o se bonang. (2)

3.14 Go ya ka wena banna ba babedi ba ba kwa morago ga sejanaga bona ba tshwaragane le go dira eng? (2)

3.15 Naya maikutlo a gago mabapi le se se diragalang mo setshwantshong. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40

PALOGOTLHE: 80